

André Gounelle–François Vouga

Mi van a halál után?

Keresztény elgondolások a túlvilágról

Bencés Kiadó
Pannonhalma, 2008

Tartalom

Bevezetés: A túlvilágról szóló megnyilatkozások.....5
(André GOUNELLE)

Első rész

A túlvilág különböző keresztény fölfogásai (André GOUNELLE)

1. fejezet: A térbeli fölfogás.....29
2. fejezet: Az időbeli fölfogás.....51
3. fejezet: Az egzisztenciális megközelítés.....77
4. fejezet: Az ontológiai fölfogás99
5. fejezet: A túlvilág tagadása123
Exkurzus: A reformátorok álláspontja.....145

Második rész

**Amit az Újszövetség mond
a halál utáni életről
(François VOUGA)**

1. fejezet: A halál utáni élet kérdésének helyzete az újszövetségi irodalomban.....	171
2. fejezet: A halál utáni élet kérdése a páli irodalomban	185
3. fejezet: Tesszalonikiaknak írt első levél 4,13–18: a zsidó-keresztény apokaliptika öröksége.....	193
4. fejezet: Korintusiaknak írt első levél 15,50–57: az apokaliptikus értelmezés.....	205
5. fejezet: Korintusiaknak írt második levél 5,1–10: az antropológiai értelmezés	219
6. fejezet: Rómaiaknak írt levél 8,31–39: a krisztológiai értelmezés.....	233
7. fejezet: A Szent Pál-i nyelv pragmatikája	251

**Következtetések
(André GOUNELLE)**

Keresztény hit és halál utáni élet	263
--	-----

A halál utáni élet, a keresztény hit megvallása

Mit is jelent pontosan e bekezdés címe? Négy megjegyzés teszi lehetővé számomra annak pontosítását, mit értek ezen a megfogalmazáson:

1. Nem állítom, hogy a halál utáni életbe vetett hit kizárólag a keresztényeké, sem azt, hogy őket sajátos módon jellemezné. Nyilvánvaló, hogy nem így van. Számos vallásban föllelhető, ami meglátásom szerint egyáltalán nem fosztja meg értékétől. Gyakorta tulajdonítunk kizárólagos értéket annak, ami másoktól elválaszt és megkülönböztet, sőt ami másokkal szembeállít bennünket. Azt gondoljuk, lényegi igazságunk abban rejlik, ami bennünk eredeti. Nincs mindig igazunk. Az istenhit például anélkül foglal el a kereszténységben kö-

zépponti helyet, hogy le volna számára foglalva. Ugyan-
így attól, hogy a halál utáni élet hite másutt is föllel-
hető, nem lesz kevésbé része az evangéliumi üzenetnek.
A keresztényeket nem az istenhit vagy az örök élet hi-
te különbözteti meg a többi embertől. Abban különböz-
nek tőlük (ami nem jelenti, hogy szemben állnának ve-
lük), hogy élük ezt a hitet, s Jézus Krisztusból kiindulva,
az ő függvényében és fényében értik ezt a hitet. Ezt mu-
tatják meg kiválóan François Vouga elemzései arról, aho-
gyan Pál magáévá teszi új összefüggésbe helyezve vagy
krisztológiaiilag újraértelmezve korának túlvilág-ábrá-
zolásait.

2. Hogy a halál utáni élet hitvallásból száрма-
zik, azt jelenti, hogy sem nem megállapítható, sem
nem bizonyítható. Egyetlen megfigyelés sem alapozza
meg vitathatatlanul. Egyetlen érvelés sem bizonyítja
kényszerítő erővel. Ugyanakkor a tények és az okosko-
dások nehezen teszik lehetővé tisztán objektív alapok-
ról történő tagadását is. Elutasítása ugyancsak hitvallást
fejez ki, azaz olyan bizonyosságot, amely nem (vagy nem
csupán) tudáson nyugszik.

Hitvallásnak tehát valamely merész és lénye-
gi állítást nevezünk. Merészet, mert nem magától ér-
tetődő. Nem kínálkozik racionálisan vagy tudományo-
san. Igazságát vagy hamisságát nem lehet objektív
módon megalapozni. Lényegit, mert választást képvil-
sel, mely elkötelez. Mellette vagy ellene döntünk, s ez
az állásfoglalás irányadónak bizonyul életünkben. Ben-
ső meggyőződésem, hogy Isten szeret, megment, meg-

szabadít a haláltól. E meggyőződés jelzi, ki vagyok, és mit teszek. Mindamellet jól tudom, soha nem tudnám matematikai nyilvánvalósággal bizonyítani. A hit – akár a szeretet – nem valamely érvelés, vizsgálódás vagy kísérletezés logikus következményeként jelenik meg. Azt igényli, ugorjunk, döntsünk, nyilatkozunk s köteleződünk el valami mellett, ami nem biztos. Minden hit kockáztatást jelent, veszélynek tesszük ki magunkat, kalandba bocsátkozunk. Messzebbre megyünk, mint amit látni és tudni lehet. Bizonyos esetekben éppen ellenkező irányba haladunk azzal, amit megállapítunk; a tények ellenére hiszünk tehát, annak ellenére, ami történik.

A halál utáni életben való hit ilyen jellegű. Annak az „igen”-nek a következménye, amelyet Istennek mondok. Ez az „igen” azzal jár, hogy nem a halálé az utolsó szó. Létem végső és utolsó valósága nem a semmiben, de az élő Istenben lelhető föl, abban az Istenben, aki most és mindörökké életet ad, mert szövetsége nem szűnik meg, és szeretete nem ér véget.

3. Föntiekből egyáltalán nem következik, hogy valamely hitvallás elvből és természeténél fogva logikátlan, oktalan és valószerűtlen volna a gondolkodás szokványos normáihoz viszonyítva. Néha túlságosan is kirívó eltéréseket állapítanak meg. Az egyik oldalra a tudománytól, módszeres gondolkodástól és bölcseségtől függő világ területét helyezik. A másakra Isten területét, ahol a titok, a természetfölötti és a paradoxon uralkodik. Ugyanúgy, amint elutasítom a *credo quia rationalét* (hiszek, mert ésszerű, s így tehát, amit hiszek,

ésszerű), elutasítom a *credo quia absurdum*ot is (hiszek, mert lehetetlen, s amit hiszek, az elkerülhetetlenül abszurdnak tetszik a világ logikája szerint). Nem kell a hitet a józan ész és az értelem ellenlábásává avatni. Inkább megvilágosodott józan ész látnék benne. Vitatható alakváltozatai ellenére van valami igazság az „ésszerű (ésszerű, és nem észokokon nyugvó) vallás“ kutatásában, amely a keresztény gondolkodás egy teljes irányzatát jellemzi.

Minden bizonnyal nem arról van szó, hogy össze kellene keverni a két területet, hiszen valóban eltérők. Mégis van kapcsolat közöttük, mert a valóság egy, és mert a világ törvényeit meghatározó Teremtő azonos a Megváltóval, aki megmutatkozik és működik azokban az eseményekben, amelyekről a Biblia beszámol. Ha az értelem nem torkollik is a hitbe, ha a hit nem függ is az értelemtől, azért a hit keres valamelyes észszerűséget, ugyanúgy, ahogy a kortárs racionalizmus, ismeretelmélet és logika is gyakran belátta és jelezte, hogy nem tud meglenni valamely hit nélkül. A hívő normális esetben összefüggést szeretne megállapítani között, amit hisz és amit tud; igyekszik összekötni egzisztenciális meggyőződéseit a világegyetemről alkotott átfogó és összefüggő képpel.

A teológusok többsége hangsúlyozza, hogy a kereszténység számára a túlvilági élet Isten ajándéka. Tökéletesen igazuk is van; ellenben nem mennek-e túl messzire, amikor ebből arra következtetnek, hogy egyáltalán nem kell benne az emberi lény általános és al-

kotó tulajdonságát látnunk? A Biblia szerint természetünk is Istentől származik. Ő teremtett, s mindent, amink van, tőle kapunk. Lehet-e ennél fogva tökéletesen elválasztani azt, ami a természethez tartozik, attól, ami a kegyelemtől függ? Nem azt jelenti-e ez, hogy elfeledjük a szoros kapcsolatot teremtés és üdvösség között? Az Ó- és az Újszövetség szabadító eseményként mutatja be a teremtést, s az üdvösségben új (vagy megújított) teremtést lát. Még ha hasznosnak látszik is, hogy Isten különböző tevékenységei és az emberi élet eltérő területei között különbségeket állapítsunk meg, nem tudunk – hacsak nem a Szentírás lényegi témájának elhagyása árán nem – tökéletes szembenállásokat megállapítani. Tudomány és hit összetévesztése nélkül, természet és kegyelem összekeverése nélkül, avagy anélkül, hogy azonosítanánk azt, ami lényünket általában strukturálja, azzal, ami mindig kívülről történik vele mint esemény s amit soha nem birtokolhat vagy sajátíthat el, nem kell-e mégis összefüggéseket keresni és megfeleléseket megállapítani? Ha nem tesszük, nem esünk-e a dualizmus hibájába, amely feledi, hogy a minket Jézus Krisztusban megmentő Isten azonos minden dolgok teremtőjével? A keresztény hit a teremtő Isten és a megmentő Isten azonosságának állításával jár; tudnunk kell levonni ebből a következtetéseket.

4. Az örök életbe vetett hitnek két különböző, mi több, szembenálló módját lelhetjük föl.

Mindenekelőtt előfordul, hogy a saját személy felfokozott igenlését tolmácsolja, és abszolút értéket tu-

lajdonít neki, az örökkévalóságban helyezi el, és elutasítja korlátozásait. Ez esetben az „én” mértéktelen fontosságra tesz szert. Végső valósággá válik. Az egyén bálványozását közelíti meg, mely mindent önmagára összpontosít. A keresztény ember számára az örök élet nem szünteti meg az emberi lény végességét, s az üdvösség nem istenülését jelenti. Küzdeni kell ez ellen a beállítódás ellen, mely állandó kísértést képvisel.

Másodsorban, az előzővel ellentétben, az örök életbe vetett hit megszabadíthat bennünket tulajdon életünk gondjaitól. Ha nem szünteti is meg összes, halálunkra és jövődöbeli életünkre vonatkozó szorongásunkat, legalább erőteljesen enyhíti azokat. Lehetővé teszi, hogy elváljunk saját lényünktől, s hogy fontosságát viszonylagossá nyilváníthassuk. Ily módon a kálvinistáknál a személyes üdvösség biztosítéka oda vezet, hogy mindenekelőtt Isten dicsőségével foglalkoznak. A hívő már nem önmagáért, hanem Uráért él. Mivel létezésének problémája megoldódott, saját énjétől mint középponttól elmozdul; kifelé fordul. Ebben az esetben a túlvilág nem illékony elégtételt hoz a bennünk lakozó örökkévalóság-vágyra. Oda vezet, hogy meghaladjuk ezt a vágyat.

Amikor az örök életbe vetett hit keresztény hitvallásba ágyazódik, megértésének és megélésének ez a második módja az uralkodó.

Beszéd a halál utáni életről

E könyv címe: *Mi van a halál után?* Be kell ismerni, valójában nem válaszol e kérdésre. Viszonylagos, egyébként előrelátható, s már a bevezetésben bejelentett balsikerral végződik. Soha nem ismerjük, ami halálunkra következik, s valójában senki nem tud tájékoztatni róla. Ezzel szemben sokat tanultunk azokról a megnyilatkozásokról, amelyek a túlvilágról beszélnek, s elég jól tudjuk, mit mondanak e tárgyban a keresztények az Újszövetségtől napjainkig. Elemzéseinkhez négy kommentár kívánkozik:

1. Amint azt több, a könyv első felében tanulmányozott teológus is joggal hangsúlyozza, tagadhatatlan, hogy az ilyen típusú megnyilatkozások hatalmas veszélyt rejtenek magukban, s könnyen vissza lehet élni velük. Kockázatuk, hogy érdektelenségbe hajtanak egy jelentéktelennek ítélt jelen iránt, következésképpen oda vezetnek, hogy elfordulunk a világtól és attól, amit benne tennünk kell. Könnyen föl lehet használni egyházi és politikai hatalmak megszilárdítására, fönntartására és megerősítésére; a túlvilág büntetéseit és elégtételeit lobogtatva alárendelődésre vagy lemondásra ösztönöznek.

Noha ezek az eltévelyedések inkább lelhetőek föl a múltban, mint a mai világban, oly gyakran hangsúlyoztuk, hogy néha megbénultunk tőlük. Már nem merészelünk a túlvilágról beszélni, annyira féljük megnyilatkozásunk hatásait. Mégis van helye e bírálatnak,

amely azonban csak korlátok között létjogosult. Túlságosan is elfelejtjük: a halál utáni életbe vetett hit sok esetben erőt és bátorságot adott valamely súlyos betegség leküzdéséhez, jóval erősebb ellenfelekkel való szembeálláshoz, kockázatok vállalásához. Lehetővé tette az egoizmuson vagy személyes félelmeken való túllépést, a hatékony cselekedeteket. Korántsem fordított el a jelentől, hanem meghatározta annak minőségét, értelmet és értéket tulajdonítva neki.

Fontos tehát a túlvilágról beszélni. Hogyan beszélhetünk róla helytállóan?

2. Pál szövegeinek François Vouga általi tanulmányozása tárgyunkban figyelemreméltó területet nyit meg a vizsgálódás és a gondolkodás számára. Valójában azt mutatja meg, az apostol írásai inkább performatív, mint informatív jellegűek. E két jelzőt ez esetben nem abban az értelemben kell vennünk, melyet nekik a kortárs nyelvészet tulajdonít. Csupán annyit akarnak mondani: Pálnak nem az a célja, hogy tájékoztatások és ismeretek együttesét szolgáltatassa nekünk a túlvilágról; nincs informatív célja. Nem közöl velünk olyan ismereteket, amelyek lehetővé tennék, hogy azokból összefüggő képet alkothassunk, vagy teljes és objektív fölfogást fejthessünk ki. Az apostol Jézus Krisztus evangéliumát szeretné hirdetni, és fölszólítani a megtérésre. Útba akarja igazítani az olvasót, lépésre készíteni, állásfoglalásra bírni. Ott ragadja meg, ahol találja, véleményeivel és gondolataival, hogy mozgásra készítse, és elvezesse Krisztushoz. Gondolatainak ér-

telme nem valamely szétosztható tudásban, hanem az előidézett egzisztenciális hatásban rejlik. Performatív a céljuk. Két következmény származik ebből.

Először is: csak rendkívül elővigyázatosan használhatjuk ezeket a szövegeket valamely tan fölépítéséhez. Meghamisítjuk és félremagyarázzuk őket, ha bennük informatív adatokat keresünk, szem elől tévesztve performatív jellegüket. Gyakran megesik ez, amikor a túlvilág keresztény fölfogását más elméletekkel (például a reinkarnációval) hasonlítják össze. Két ábrázolási módot szembesítenek, míg Pál nem az ábrázolásmódok iránt érdeklődik, hanem életre váltásuk iránt; számára nem fölfogások megváltoztatása a tét, hanem az, hogy mindent visszavezessen Krisztushoz; lelki megtérésre szólít föl, s nem a dolgok természetéről alkotott ilyen vagy olyan elmélet elfogadására, még ha a megtérés ezen a területen is nyilvánvalóan következményekkel jár. Az evangéliumi hit nem doktrínát, nem a dolgok egyféle fölfogását, nem egy világábrázolást kényszerít ránk, viszont lehetetlenné nyilvánítja némelyiket.

Másodsor: amikor Pál arról beszél, ami a halálra következik, előbb és főként a jelenvaló létezésre gondol. Félreértés lenne azzal vádolni, hogy a menekülést részesíti előnyben. Írásai kiváló prédikációk, ekként kell hallgatnunk őket.

3. A hitelesen keresztény megnyilatkozás a túlvilágról nem tudást közöl: cselekedetet hajt végre. Ezt állapítjuk meg Pál esetében, s Bultmann is erőteljesen

és helyesen emlékeztet rá. Bármennyire lényegi legyen is azonban ez az állítás, mégsem teszi ki a pontot az elmélkedés végére. Ellentétben azzal, amit első látásra hinnénk, az elmélkedés végén bőven van még kutatni-, tárgyalni- és kifejténivaló.

Minden cselekedetnek lehetőség-föltételei vannak. Valamely hatás olyan előfeltévésekre utal, amelyek nélkül nem jött volna létre. A beszéd, amely engem mozgásra késztet és helyemből kimozdít, implicit módon valamely keretre utal (amely nélkül a mozgásnak nem volna értelme), s olyan összefüggésbe ágyazódik, amely többé vagy kevésbé rajta keresztül válik láthatóvá. A performatív nyelvnek szükségszerűen van informatív kiterjedése is, noha nehezen körvonalazható és különíthető el. Az információ fokozatosan eltűnő módon közvetítődik: egyidejűleg ér el hozzám s szökik el előlem.

Joggal emeli ki ezt Tillich, amikor a hit nyelvének szimbolikus jellegét hangsúlyozza. A szimbólum viszonyt teremt, s mivel összeköt, közvetett módon tudást hordoz. Nem jelent, hanem sugalmaz, sejtet, amit az örökkévalóságnak ahhoz az „előíz”-éhez hasonlíthatnánk, amelyről Kálvin beszél.

4. Elkalandozhatnánk-e kissé távolabb ezzel a szándékkal, s megpróbálhatnánk-e pontosítani, mit lehet információként levonni az örökkévalóságnak abból az „íz”-éből, amelyet a hit ad? Az óvatosság arra int, tartózkodjunk egy ilyen határozottan vakmerő, szubjektív és vitatható kísérlettől. Néhány sor erejéig mégis vál-

lalom a kockázatot. A magam részéről a következő tényezőket említeném:

Úgy látszik, a halál utáni élet, amint azt a keresztény hit értelmezi, az átváltozás ellenére az egyéni önazonosság fönmaradásával jár. Véleményem szerint ebben rejlik a test föltámadásának jelképe. Nem a vér és a hús újjáéledését jelenti, hanem az élet személyes jellegét az örökkévalóságban.

Az Újszövetség azt sugalmazza, hogy a túlvilági élet nem okoz veszteséget vagy hanyatlást a jelenlegi létezéshez képest. Közelebb vagyunk benne Krisztushoz, más szóval nem összetöri, inkább megerősíti azt az örömet és békességet, amelyet a hit már e világon biztosít.

Nem hiszek valamely végleges halálban, még kevésbé abban, hogy bárki is elkárhoznék. A minden létező közti szoros kötelék – úgy vélem – az általános üdvözüléssel jár. „Amint ugyanis Ádámban mindenki meghal, úgy Krisztusban mindenki életre is kel” – írja Pál. Az új föld és az új egek apokaliptikus látomása erőteljesen hangsúlyozza az üdvösség kozmikus kiterjedését, sőt nézetem szerint az ingyen való kegyelem igénylésének logikájába ágyazódik. Jól tudom, több bibliai szöveg más irányba mutat. Okkal vagy ok nélkül (tudatában vagyok annak, hogy nem mindenki osztja döntésemet) utóbbiak kevésbé győznek meg engem, mint azok, amelyeket föntebb idéztem.

Nem gondolom, hogy a halál utáni élet pihe-nés lenne. Nem statikus módon képzelem el az Orszá-

got – hogy ezzel a fontos bibliai képpel éljek –; nem olyan helyről vagy időről van szó, ahol többé már ne történék semmi. Inkább úgy képzelem el, mint soha véget nem érő dinamikus folyamatot. Egy tökéletes, a régi ábrázolások paradicsomához hasonlatos világ teljes helyben maradásba és mozdulatlanságba dermedne. Nem jöhetne létre benne semmilyen lendület, semmilyen törekvés, minthogy minden adott lenne. Nem történék benne semmilyen változás, mivel befejezett és beteljesedett egészet alkotna. Ebben a zárt, örökre egyforma világban lenne valami rémisztő és elviselhetetlen. Isten megvalósított Országáa a pokolhoz hasonlítana. Ki is lehetne írni a kapujára: „Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!” Hogy valóban önmaga lehessen, az Országnak mindig másnak kell lennie, mint amiben élünk. Ha végérvényes, máris tönkremegy vagy ellentétébe fordul. A láthatár az, ami felé szüntelenül törekszünk, nem hely, ahová elérkeznénk egyszer. Akár élők, akár holtak vagyunk a földi létezéshez képest, az Ország mindkét esetben úgy jelenik meg, mint a jelenünket irányító jövőendő. Nézetem szerint a halottak nem érkeztek meg; ugyanazon a pályán mozognak, ám más szakaszba értek. Bizonyos értelemben ahhoz a klasszikus gondolathoz csatlakozom, hogy élők és holtak egyként „az Úr napját”, „eljövetelét” várják.

Vajon e jócskán erőtlén és szegényes jelzésekben, amelyek talán mégis túl sokat mondanak, hiába való okoskodást vagy megalapozott intuiciót kell-e látni? Valószínűleg mindkettőt. Az olvasó vegye annak e

sorokat, aminek szántam: olyan gondolatok megvallásának, amelyeket törékenyeknek és sérülékenyeknek tudok ugyan, de amelyek elevenen élnek bennem.

Félretéve az eddigi fejtegetéseket, a következőképpen fogalmaznám meg azt, amit lényegesnek hiszek: halálunk után vagy így, vagy úgy tovább létezőnk. Ez a halál utáni élet, akárcsak jelenlegi életünk, és minden, amink van, Istentől jön, tőle kapjuk. Nem vagyunk, és soha nem is leszünk abban a helyzetben, hogy leírhasuk, megmondhassuk, miben áll az, s hogyan történnek ott a dolgok. Mindamellett nem csupán állítani tudjuk, hogy létezik, de bizonyos mértékig fölidézni is, hogy milyen. Leírása lehetetlen, mert mindig van távolság és különbség aközött, amit érzékelünk az örök életből, és annak valósága között, amely meghalad bennünket. Földidézése lehetséges, mert van ugyan leküzdhetetlen távolság, de van kapcsolat is, amelyet a hit hoz létre és bontakoztat ki; érezteti a túlvilágot, de nem szolgáltat ismeretet róla. „Ma még csak tükörben, homályosan látunk, akkor majd színről színre” – írja Pál apostol. Az általunk fölismerhető útbaigazítások mégsem feledtethetik azonban, hogy minden keresztény megnyilatkozás arról, ami a halálra következik, performatív és nem informatív természetű. Mégoly jogos kíváncsiságunknak sem kell elfordítania bennünket attól, ami a hit szíve és középpontja: nem az, amit a ránk váró jövőendő önmagában képvisel, hanem az, ahogyan jelenünk-

ben megvalósul, annak sajátos minőséget ad s cél felé vezérli. Ha Krisztus él bennünk, a többi másodlagossá válik, és megadatik nekünk ráadásként.